

THE POLITICAL AND ECONOMIC IMPORTANCE OF ALGERIA AND THE ROLE OF MEHMET ALI PASHA, THE GOVERNOR OF EGYPT, IN THE FRENCH INVASION OF ALGERIA

ABSTRACT

Algeria was one of the places in the Mediterranean where took place the international rivalry in 19th century, and which has not lost its importance for being a commercial and strategic base throughout history. It is understandable that Britain and France competed for particular bases in Mediterranean, as in the case of Egypt. However, the Ottoman state, which had owed its existence for a while to balance policy, lost its influence in the region. Mehmet Ali Pasha's becoming a party to the aforementioned rivalry as the Governor of Egypt is an outstanding regional matter. Mehmet Ali Pasha was one of the most prominent figures of his time. For many powerful states, he was regarded as more threatening than the Ottoman state due to the autarchy and modern army he established and the welfare he acquired thanks to his strong monopoly policy. In this study, information about the aims of Mehmet Ali Pasha, who bargained with France, Ottoman state and Britain for Algeria, which was one of the important commercial bases of the period, has been provided. For this purpose, particularly the study of Prof. Dr. Ercüment Kuran has been utilized. Moreover, a document gathered from Ottoman Archive has been put to the service for researches.

Keywords: Algeria, Mehmet Ali Pasha, France, Rivalry, Colonialism

الأهمية السياسية والاقتصادية للجزائر ودور والي مصر محمد علي باشا
في موضوع الاحتلال الفرنسي للجزائر
سيودا اوزكاييا
خلاصة :

تعتبر الجزائر احدى ميادين الصراع والمنافسة الدولية في القرن التاسع عشر، بما لها من اهمية كبيرة من حيث موقعها التجاري والاستراتيجي خلال عصور التاريخ. ومع انه يمكن فهم المنافسة التي كانت موجودة بين انكلترة وفرنسا في البحر الابيض المتوسط، كما هو الحال بالنسبة لنموذج مصر، فان الدولة العثمانية التي كانت تدين في بقائها وجودها لسياسة توازن القوى، اضحت تفقد قوتها على مر الزمن. اما الشئ الرئيسي الذي كان يجذب الانتباه في المنطقة، فهو اخذ والي مصر محمد علي باشا دورا مهما وقويا في خضم حالة التنافس المنوه بها. ويعتبر محمد علي باشا أحد اهم الأسماء في تلك الفترة. وبجانب تأسيسه التفوق الكامل في مصر، وبفضل جيشه القوي وتطبيقه اسلوب الانحصار القوي، فانه اضحى بفضل الرفاه الاقتصادي الذي حققه في مصر في موضع اعتبر تهديدا لامن الدول الكبرى اكثر بكثير بالقياس الى الدولة العثمانية. وقد حاولنا في هذا البحث عرض معلومات واسعة عن طموحات محمد علي باشا الذي دخل في مفاوضات مع فرنسا والدولة العثمانية وانكلترة حول الجزائر التي كانت احد اهم المراكز التجارية في ذلك الوقت. ومع استفادتنا الكبيرة في هذا المجال من الابحاث التي قام بها البروفيسور الدكتور ارجمند كوران، فاننا استهدفنا وضع الوثائق التي استخلصناها من الارشيف العثماني امام انظار الباحثين.

الكلمات الدالة : الجزائر، محمد علي باشا، فرنسا، المنافسة، الاستعمار.

CEZAYİR'İN SİYASİ VE İKTİSADİ ÖNEMİ VE MİSİR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA'NIN CEZAYİR'İN FRANSA TARAFINDAN İŞGALİNDEKİ ROLÜ

ÖZ

Ticari ve stratejik üs olma bakımından tarih boyunca önemini yitirmeyen Akdeniz'de XIX. yüzyılda uluslararası rekabet alanlarından birisi de Cezayir'dir. İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'de belli başlı üslerde, Mısır örneğinde olduğu gibi, rekabet etmeleri anlaşılabilir bir durum olmakla beraber bir süredir varlığını denge politikasına borçlu olan Osmanlı Devleti giderek etkisini yitirmiştir. Bölgede asıl dikkat çekici olan ise Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın söz konusu rekabet içerisinde güçlü bir şekilde yerini almasıdır. Mehmet Ali Paşa, dönemin en etkili isimlerinden biridir. Mısır'da tesis ettiği mutlak hâkimiyetin yanı sıra modern ordusu, güçlü tekel uygulaması sayesinde edindiği iktisadi refah ile büyük devletlerin, Osmanlı Devleti'nden çok daha tehditkâr buldukları bir yönetici konumundadır. Çalışmamızda, dönemin önemli ticari üslerinden olan Cezayir'e dair Fransa, Osmanlı Devleti ve İngiltere ile pazarlığa girişmiş olan Mehmet Ali Paşa'nın emelleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu konuda başta Prof. Dr. Ercüment Kuran'ın çalışmasından faydalanmakla birlikte Osmanlı Arşivi'nden edindiğimiz belgeyi de araştırmacıların hizmetine sunmayı hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Cezayir, Mehmet Ali Paşa, Fransa, Rekabet, Sömürgecilik.

Sevda ÖZKAYA*

* Yrd. Doç. Dr., Tarih Bölümü,
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Kastamonu Üniversitesi.

Ortadoğu Etütleri
Volume 7, No 2,
January 2016, pp.118-127

1. Giriş

Cezayir, tarih boyunca, alan bakımından genişliğinin de tesiriyle, Afrika'da ve Akdeniz'de iktisadi ve siyasi hâkimiyet tesis etmek bakımından önemli bir üs olmuştur. MÖ. 1000 yıllarından XVI. yüzyıla kadar Fenikeliler, Romalılar, Vandallar, Bizanslılar ve Müslüman Arapların hâkimiyetinde kaldıktan sonra, Osmanlı idaresine girmiştir.¹

VII. yüzyıldan itibaren başlayan İslam fetihleri sonucu bölgede Müslüman devletlerin hâkimiyet dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti döneminde Cezayir, Tunus ve Trablus'u kapsayan bölgeye Mağrip denilmiştir. Bu eyaletlerin içinde stratejik üs olma bakımından en önemlisi Cezayir Eyaleti'di. Bölgede Osmanlı hâkimiyeti XVI. yüzyılda Oruç Reis ile başlamış ve 312 yıl devam etmiştir. Cezayir bu süre içerisinde iktisadi, siyasi, idari, askeri ve kültürel alanda gelişmeler göstermiştir.²

Osmanlı idaresinde Tunus, Trablusgarp ve Cezayir "Garp Ocakları" şeklinde adlandırılarak ayrı bir statü ile idare edilmiştir.³ Bu özel statü çerçevesinde Osmanlı hâkimiyetinde olan Cezayir, idarî bakımdan Beylerbeyiler Devri (1518-1587), Paşalar Devri (1587-1659), Ağalar Devri (1659- 1671) ve Dayılar Devri (1671-1830) olmak üzere dört farklı dönem yaşamıştır. Garp Ocakları Padişah'a bağlı olmakla beraber, genel olarak yarı bağımsız bir yönetime sahip olmuştur⁴.

Osmanlı Devleti, merkezden uzak pek çok bölgede benimsemiş olduğu idari anlayışının bir benzerini bu bölge için de geçerli kılmıştır. Bu yönetim anlayışı, söz konusu bölgelerde idarecilere geniş yetkiler tanımak, yarı bağımsız olmalarına imkân vermek anlamına gelmektedir. Akdeniz'de faaliyette bulunan ve gerektiğinde donanmasıyla yardıma gelen Cezayir Ocağı'na da sıkı bir merkezîyetçilik yerine daha serbest bir yönetim uygulanmıştır. Zira bölgede Osmanlı iktisadi ve siyasi nüfuzunun tartışma götürmez olduğu dönemlerde çok ciddi sorunlarla karşılaşılmamıştır. Bununla birlikte XIX. yüzyıla girildiğinde iktisadi ve siyasi sahada ciddi sorunlar yaşamakta olan Osmanlı Devleti, daha evvel yarı bağımsız yönetimlerden zarar görmezken, artık bu yönetim tarzının benimsendiği bölgelerde ciddi problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu problemler Osmanlı Devleti'ni özellikle dış politikasında zor durumda bırakmıştır.

1 *Osmanlı Belgelerinde Cezayir*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu. 115, Ankara, 2010, Proje Yöneticisi Doç. Dr. Yusuf Sarınyay.

2 Tuncay Karacan, *Cezayir'de Fransız İşgali (1830-1871)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara, 2004, s. 1-8.

3 *Osmanlı Belgelerinde Cezayir*, s. V-VII.

4 *Osmanlı Belgelerinde Cezayir*, s. V-VII.

Cezayir'de de buna benzer bir durum meydana gelmiştir. Cezayir dayılarının valileri kabul etmeme ve diğer ocaklarla çatışmaya girme, Avrupa devletleriyle gerek kendilerinin gerekse Osmanlı Devleti'nin yaptığı antlaşmalara riayet etmeme gibi kural tanımaz hareketleri Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Bu türden hareketler Osmanlı Devleti'nin dış siyasetini olumsuz manada etkilemiştir. Bu sebeple, 1718'de yapılan Pasarofça Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, Avusturya ile Garp Ocakları arasında barış için güvence vermek zorunda kalmıştır⁵.

2. Bölgede Devletlerarası Rekabet ve Mehmet Ali Paşa'nın Rolü

Fransa ve İngiltere arasında Avrupa'daki siyasi dengeyi menfaatleri doğrultusunda belirleme gayreti ve sömürge rekabeti sürüp giderken, Fransa'da koalisyon savaşları sonucu Napolyon Bonapart tehlikesi ortadan kaldırılınca, 1815'te yapılan Viyana Kongresi'nde İngiltere'nin isteğiyle korsanlığın kaldırılmasına karar verilmiştir. İngiltere bu gelişmeyi bir fırsat olarak görmüş ve Avrupa devletleriyle anlaşarak onların tepkisini çekmeden Cezayir'e Lort Exmont kumandasında bir donanma göndermiştir (1816). Hollanda filusunun da katıldığı bu donanma Cezayir şehrini topa tutmuştur. Bunun üzerine Cezayir Dayısı İngiltere ve Hollanda ile anlaşmak zorunda kalmıştır.

Ancak Fransa Kuzey Afrika hâkimiyeti için Cezayir'i ele geçirmeyi hedeflemektedir. Zira Mısır'da yaşanan başarısızlıktan sonra en yakın hedefi Cezayir olarak görmüştür. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda giderek güç kaybetmesi Batılı devletleri harekete geçirmiştir. Mısır, Avrupalı devletlerin üzerinde planlar yaptıkları öncelikli bir bölgeydi. Bunun nedeni, Mısır'ın Fransa ve İngiltere için önemli bir geçiş noktası olmasıydı. Her iki devlet de bu ülkeyi ele geçirerek ticaret alanında büyük bir güç elde etmek istemişlerdir. Ancak Fransa'nın Mısır'ı işgal hareketi başarısızlıkla sonuçlanmış ve Napolyon bu kez hedefine Cezayir'i koymuştur.

Eğer Cezayir'i ele geçirmeyi başarırsa yeni bir sömürge elde etmeyi ve İngiltere'ye karşı Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirmeyi, bunun yanı sıra da Akdeniz ticaretinden önemli bir pay almayı planlamıştır.⁶

Zaten Cezayir'deki Osmanlı yönetimi XIX. yüzyıla birçok sorunla girmiştir. Bu sorunların sebebi Cezayir korsanlarının faaliyetleri nedeniyle Avrupa devletlerinin tepkileri olmuştur. Cezayir bu dönemde Hollanda, Prusya, İtalya, İspanya, Danimarka ve Rusya ile savaş halindeydi.⁷

Bu sırada Cezayir Dayısı İzmirli Hüseyin Paşa adeta Fransa'nın Cezayir ile ilgili planlarını gerçekleştirmesine yarayacak zemini hazırlamıştır. Şöyle

5 Kemal Kahraman, "Cezayir Osmanlı Dönemi", İ.A. c. 7., s. 487-489, 1993, s. 488.

6 Kahraman, "Cezayir Osmanlı Dönemi", İ.A. c. 7., s. 487-489.

7 Karacan, *a.g.t.*, s.10-12.

ki; Direktuar Dönemi Fransız Hükümeti, Bacri ve Busnak adlı iki Cezayirli Yahudi tüccardan 5 milyon Frank borç para ve bir miktar hububat almıştı. Fransa krallık idaresine geçince bu borcu tanımakla beraber, ödemeyi durdurmuştur. Bunun üzerine Dayı Hüseyin Paşa, kendisine borcu olan ve tebaası durumunda bulunan bu tüccarların hakkını almak için harekete geçmiş ve bazı Fransız gemilerine el koymuştur. Bu şekilde iki ülke arasında fiili gerginlik başlamış ve 29 Nisan 1827 günü Dayı Hüseyin Paşa borçları tartıştığı Fransız Konsolosu Pierre Deval'in yüzüne elindeki yelpaze ile vurunca, bunu hakaret sayan Fransa ile Cezayir arasındaki ilişkiler kesilmiştir. Bu olayı fırsat bilen Fransa, önceden planladığı harekâtı başlatarak 16 Haziran 1827'de Cezayir'e savaş ilan etmiş ve büyük bir donanma ile Cezayir sahillerini abluka altına almıştır.⁸ Uzunca bir süre Cezayir'i denizden abluka eden Fransa bu şekilde bir sonuç elde edemeyeceğini anlayınca, Cezayir-i Garb Beylerbeyini Mehmet Ali Paşa'yı kullanarak cezalandırmayı tasarlamıştır.

Bu plan Fransa'nın ani bir kararı neticesinde ortaya çıkmamıştır. Fransa, Mısır Valisi'nin bölgedeki fikir ve teşebbüslerine dair bilgi sahibi olduğundan, bu planı daha evvelden düşünmüştür⁹. Bu teklif karşısında Mısır Valisi harekete geçmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Daha 1826'da Fransa'nın İskenderiye Konsolosu Mısır Valisi'ne Garb Ocakları'nın işgalini tavsiye etmiştir. Üstelik Başbakan Polignac Mısır Valisi'nin hareketini meşru kılacak bir ferman elde etmek için faaliyette bulunmuş ancak Sultan II. Mahmut özellikle İngiltere ile giriştiği müzakereler neticesinde Mısır Valisi'nin işe karıştırılmamasına karar vermiştir. Üstelik Paris'teki İngiltere Büyükelçisi'nin hükümetine gönderdiği mektuba göre, Cezayir'e asker sevki konusunda Fransa Hükümeti ile Mehmet Ali Paşa arasında bir senet imzalanmıştır.¹⁰

Mehmet Ali Paşa'nın da tıpkı Fransa gibi bu harekete istekli olmasının sebebi siyasi ve iktisadidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Mehmet Ali Paşa'nın bölgeye yönelik emelleri çok daha eski tarihlere dayanmaktaydı. Fransa'nın saldırgan tutumu neticesinde ortaya koyduğu yeni bir politika değildi. Aksine Fransa Mehmet Ali Paşa'nın niyetlerinden haberdar olduğu için işgal hareketinde kendisinden faydalanmak yoluna gitmiştir.¹¹

Paşa'nın amacı idaresi altındaki toprakları genişletmekti. Ayrıca, Sudan'dan gelen kervanlar, Mehmet Ali Paşa çok vergi aldığından Mısır yerine Trablusgarp'tan geçerek Akdeniz'e ulaşmayı tercih ediyorlardı. Mısır Valisi Cezayir-i

8 Kahraman, *agm.*, s. 487-489.

9 Mehmet Ali Paşa'nın işgalden evvel bölge hakkında fikir ve teşebbüslerine dair bkz. *BOA, HAT*, 455, 22469, (1253).

10 Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul, 1957, s. 19-21.

11 *BOA, HAT*, 455, 22469, (1253).

Garb'ı işgal ettiği takdirde Trablusgarp ve Tunus'ta yerleşecek ve böylece Sudan kervanlarının vergisini ele geçirecekti.¹²

Ayrıca Cezayir tüm Afrika'ya yayılma noktası oluşturabilecek konumdaydı. Yani Batı Akdeniz'de stratejik bir mevkideydi.¹³ 1830'a gelindiğinde ciddi bir iç bunalım yaşayan Fransa Hükümeti, kamuoyunun dikkatini dışarı çekmek ve dışarıda saygınlık kazanmak için 14 Haziran 1830 tarihinde Cezayir'e General Burman kumandasında büyük bir donanma ve 37.000 kişilik yeni bir kuvvet göndererek, 5 Temmuz 1830 günü Cezayir'i işgal etmiştir.

Avrupa'nın sömürge alanları arasında Kuzey Afrika toprakları, hammadde kaynağı, insan gücü ve deniz ticaretinde üstünlük etme bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu topraklarda Mısır ve Cezayir'in işgali, stratejik mevkileri nedeniyle tüm Avrupa devletlerini meşgul eden hadiselerdir. 1798'de Mısır'a yerleşmek isteyen Fransa burada tutunamayınca genişleme hırsını tatmin etmek hususunda Cezayir-i Garb'da kendine uygun bir saha bulmuştur. Cezayir'in işgali Fransa'ya Akdeniz hâkimiyetini İngiltere'den almak fırsatını verebilirdi. Tabii ki bu eyaletin işgali Kuzey Afrika'da kurulacak sömürge imparatorluğunun başlangıcı olmuştur.

Fransa, bölgeyle ilgilenen diğer devletlerin tepkisini azaltabilmek için bir takım politik tedbirler de ortaya koymuştur. Doğal olarak en büyük tepkiyi İngiltere'den görmüştür. Bu sebeple İngiltere'ye karşı Rusya'yı kullanmak istemiş ve Kral X. Charles, Başbakan Polignac'ın hazırladığı planı Rusya'ya sunmuştur. Plana göre Belçika ve Lüksemburg Fransa'ya kalacak, Osmanlı Devleti ortadan kaldırılacak, Osmanlı'dan Rusya da pay alacaktı. Ancak Rusya bu dönemde Osmanlı Devleti ile savaşta olduğundan proje ile ilgilenmemiştir.¹⁴

Bunun üzerine, düşünülen bir diğer proje ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım almaktır. Kavalalı da buna istekli olmuştur. Başlangıçta kendisi Fransa'ya yardım vaadinde bulunmuştur. İngiltere ve Rusya bu fikirden de hoşnut olmamışlar ve Fransa'nın kendisi bir sefer yapmaya karar vermiştir.¹⁵

Aslında bu fikri hayata geçirmek için oldukça uğraşmışlardır. Fransa Babıali'ye verdiği notada Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Cezayir'e müdahale etmesini istemiş ve bu müdahale karşılığında O'nu garanti altına almıştır. Cezayir yönetiminin Mısır Valisi'ne geçmesi Fransa menfaatleri açısından uygundu. Böylece kayıp vermeden Cezayir meselesi halledilecek, ekonomik ve siyasi çıkarlarını devam ettirme şansı yakalanmış olacaktı. Bunun için Polignac 1830 yılında Mehmet Ali Paşa'ya 10 milyon Frank teklif etmiştir. Karşılığında 25 bin askerle aynı anda hem Tunus hem Cezayir'e saldırmasını istemiş-

12 Kuran, *a.g.e.*, s. 21.

13 Karacan, *a.g.t.* s.18-21.

14 Kuran, *a.g.e.*, s. 21.

15 Fransa'nın müstakil olarak işgale karar vermesi hakkında bkz. *BOA, HAT*, 455, 22469, (1253).

tır. Fransa'nın Mısır Valisi ile böyle bir antlaşma içerisinde olduğunu, İngiliz Elçi Sir Gordon Babıalı'ye bildirmiştir. Bununla birlikte, İngiltere'nin buna kesinlikle muhalif olduğunu belirtilmiştir. Tahir Paşa'nın derhal yola çıkması ve önce İskenderiye'ye giderek "*Padişah'ın Fransa ile Cezayir-i Garb Ocağı arasındaki anlaşmazlığın kan dökülmeden bertaraf edilmesini irade buyurduğunu*" Mehmet Ali Paşa'ya iletmesi istenmiştir. Ayrıca bu işe askeri kuvvetle karışmaktan men olunduğunu ifade etmesi ve oradan Cezayir'e gidip Fransa'ya karşı yapılmış olan hakaretlere tarziye vermediği halde maruz kalacağı tehlikeleri Dayı'ya açıklaması buyrulmuştur.¹⁶

Aslında Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'ya karşı eğilimi daha gençlik dönemlerine dayanmaktadır. Mehmet Ali Paşa, kendisini büyüten amcasının idam edilmesi üzerine, Leon isimli bir Fransız tüccardan yardım görmüştür. Böylece Fransa'ya hep ilgi duymuştur. Mısır'a Fransa ile mücadele etmek üzere gönderildiğinde ise iki ordu arasındaki farkı görmüş, ayrıca Osmanlı'nın acizliğine yakından şahit olmuştur. Mısır'da tam olarak hâkimiyet sağladıktan sonra ordusunu modernleştirmek için Fransa'dan yardım almıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi ele geçirme gayesi bilinmekle beraber aslında Osmanlı tahtına göz diktiğine dair iddialar da bu dönemde mevcuttur. İzlediği politikalar incelendiğinde Kuzey Afrika toprakları ile ilgili planları olduğu da görülmektedir.

Avrupa devletlerinin Mehmet Ali Paşa'nın güçlenmesine gösterdikleri tepki Osmanlı'nın yıkılmasından doğacak sorunları kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmektir. Ancak hepsinin menfaatleri örtüşmediğinden ortak bir politika geliştirememişlerdir. Avrupa devletleri içerisinde Paşa'yı en çok destekleyen ise Fransa olmuştur. Fransa Cezayir'i aldıktan sonra tüm Kuzey Afrika'yı ele geçirme hareketinde Mehmet Ali Paşa'dan faydalanmayı planlamıştır.¹⁷

Mehmet Ali Paşa Fransızlar Navarin'de donanmasını yok etmiş olmalarına rağmen, Fransa ile bu dönemde bile ilişkilerini bozmamıştır. Çünkü ileriye yönelik planı Suriye'ye doğru topraklarını genişletmektir ve bunun için Fransa'ya ihtiyacı vardı. Fransa'nın da Ortadoğu'daki İngiliz-Rus etkisini dengelemek için Mehmet Ali Paşa'ya ihtiyacı vardı. Ancak bazı görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Şöyle ki; Paşa hâkimiyet alanında tamamen bağımsız olmayı hedeflemekte Fransa ise kendi koruması altında bir yönetici planlamaktaydı. Mehmet Ali Paşa Cezayir işgalinde yapacağı yardım karşılığında, dört yıl içinde geri ödenecek 4 milyon Talari tutarında kredi ve son model yirmi dört top istemiştir. Böylece savaş gemilerine sahip olacak Fransa için Cezayir sorunu bitecek, Avrupa için de korsanlığın sonu gelecekti. Ancak Babıalı'nın bu planı onaylamaması üzerine Fransa, Cezayir'e doğrudan müdahale etmeye karar vermiştir. Avusturya, Prusya ve İngiltere bu işbirliğine doğal olarak karşı çıkmışlardır.¹⁸

16 Kuran, *a.g.e.*, s. 21.

17 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, TTK, 2003, s. 194-200.

18 Gilbert Sinoue, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, 1999, İstanbul, s.

Zaten İngiltere ve Fransa'nın mücadele alanı esas itibariyle Kuzey Afrika'ydı. Napolyon'un Mısır seferi ile başlayan bu bölgedeki ilgisi daha o zaman İngiltere'yi, aynen Rusya gibi endişelendirmiştir. Rusya kuzeyden güneye Akdeniz'e inmeye çalışırken Fransa da Akdeniz'in güney kıyıları ile ilgilenmiştir. İngiltere Akdeniz'de kurduğu hâkimiyeti zedeleyecek her girişime karşı çıkmıştır.

Mehmet Ali Paşa ise hâkimiyet alanını tüm Kuzey Afrika'ya yaymak istemiştir. 10 milyon Frank'ın haricinde kara ordusunu Cezayir'e sevk edebilmek için Fransadan donanma istemiştir.¹⁹ İngiltere'nin tepkisinden çekinmesine rağmen Fransa, Mehmet Ali Paşa'nın Batı Cezayir'e saldırması için donanma isteğini kabul etmiştir. Bu sırada, yukarıda da belirtildiği gibi, Padişah II. Mahmut, Mısır Valisi'nin bu işe karıştırılmasına engel olmak için Fransa ile müzakere yapmak üzere Cezayir'e Tahir Paşa'yı elçi olarak göndermişse de Fransa işgalden vazgeçmemiştir.²⁰

Fransa nüfuzu altında olan Mehmet Ali Paşa Cezayir'i işgal ettiği takdirde, Fransa'nın Akdeniz'deki hâkimiyetinin artacağı açıktı. Mehmet Ali Paşa'nın Cezayir'i hâkimiyetine almak yönündeki fikirleri Fransa tarafından daha evvelden bilinmekteydi. Bu sebeple, Fransa işgal politikasında Mehmet Ali Paşadan faydalanmak yoluna gitmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın niyetlerine dair Fransızca yayınlanan bir kitapta Fransa ve Paşa arasında geçen pazarlıktan açıkça bahsedilmektedir. Buna göre, Mehmet Ali Paşa, bölgenin idaresini Osmanlı Devleti'ne münasip bir vergi ödemek karşılığında ele geçirmek niyetinde olduğunu ifade etmişti. Bu düşüncesini gerçekleştirme için 1829 senesinde İskenderiye'ye bir Fransa memuru görevlendirilerek gönderilmiş ve Trablus ve Cezayir'de Mehmet Ali Paşa'nın harekete geçmesini Fransa'nın da tercih edeceği bildirilmiş, ancak Trablus valisinden de hoşnut olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın bu düşüncesini gerçekleştirmesinin ancak Osmanlı Devleti'nin de onayını alması, bilgi vermesi yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde de fikir beyan etmişlerdir.

Henüz Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan bu bölgede, sözü geçen tarihte Osmanlı'nın varlığını göz ardı ederek Paşa'nın bir siyaset belirlemesi de doğru bulunmamıştır. Dersaadet'te bulunan Fransız elçisi durumla ilgili Saltanat'ı Seniyye'yi bilgilendirmiştir. Bu bilgilendirmenin maksadı, daha o tarihlerde söz konusu bölgenin Mısır Valisi'nin yönetimine bırakılmasını Babalı'nın onaylaması yönünde bir etki yaratmaktır. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz üzere bölgede Mehmet Ali Paşa'nın yönetimi Fransız menfaatlerine hizmet edecekti.

281-285.

19 *BOA, HAT*, 455, 22469, (1253).

20 Karacan, *a.g.t.* s. 25.

Fransız elçisi Cezayir-i Garb'ın Paşa'nın uhdesine tevcih edilmesi durumunda, Afrika sahilinde Saltanat-ı Seniyye'nin hâkimiyetini güçlendirmeye de yok etmeye de gücü olduğunu belirterek, eğer bu bölgede Fransa menfaatlerine aykırı bir gelişme meydana gelirse buna şiddetle karşılık vermekten geri kalmayacaklarını da bildirmiştir. Devlet-i Aliye bu ihbar ve ihtarı dikkate almaya karar vermişken, İngiltere elçisi Mehmet Ali Paşa'nın gücünü artırmanın akıllıca bir politika olmayacağını anlatarak devreye girmiştir. İşgal döneminde, Sultan II. Mahmut'un İngiliz ihtarlarını dikkate aldığını görmekteyiz. İngiltere, Paşa'nın Fransa'nın himayesinde bir istiklal fikrinde olduğunu Devlet-i Aliye'ye kabul ettirmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Fransız elçisinin ihtarını resmen reddetmiş ve cevap vermemiştir.²¹

Ancak Fransa, bu konuda Mehmet Ali Paşa ile görüşmelerine devam etmiştir. Mısır Valisi'nin planına göre İbrahim Paşa askerini büyük bir kısmını karadan hareket ettirecek ve bir donanma ile onları destekleyecekti²². Seferin masrafını karşılamak için de Fransa'dan on sene vade ile yüz bin kese akçe istemekteydi. Bunun yanı sıra, İskenderiye'deki Fransa Konsolosu da kara ve denizden Fransa'nın harekâtı destekleyeceğini ifade etmekteydi. Ancak daha sonra Fransa, İngiltere'nin muhalefetine rağmen müstakil olarak Cezayir üzerine sefer ve hücum etmeye karar vermiştir²³. Fransız elçisine göre Devlet-i Aliye Mehmet Ali Paşa'nın saldırgan tutumunu gerektiği gibi anlayabilseydi bunu önler ve Mehmet Ali Paşa'nın güçlenmesini engelleyebilirdi. Hatta, böylece Mekke'nin sükûtundan, Şam'ın istilasından ve Medine muharebesinden de kurtulmuş olurdu.²⁴

3. Sonuç

Akdeniz'de Fransa hâkimiyetinin artması, Cebel-i Tarık, Malta ve Korfu'yu elinde tutan İngiltere'nin Akdeniz'deki üstünlüğünün tehlikeye düşmesi anlamına gelmekteydi. Hindistan yolunun güvenliği de önemli bir sebeptir. Bu sebeplerle İngiltere iki savaş gemisini Cezayir şehri önüne göndermiştir. Babiali nihayet Mısır Valisi'ne Cezayir meselesinden el çekmesini ihtar eden bir mektup yazılmasını uygun görmüştür. Mehmet Ali Paşa verdiği cevapta böyle bir antlaşma yapmadığını ifade etmiş ve Babiali bu cevabı yeterli bulmuştur.²⁵

Cezayir birçok Avrupa devleti için tehlike arz eden bir konumdadır. Korsanlık faaliyetleri sebebiyle Avrupa'yı zarara uğratmıştır. Bu sebeple, Viyana Kongresi'nde de Cezayir dâhil tüm Garp Ocakları'na karşı tedbir alınmasına karar verilmiştir. Bu sebeple Avrupa devletleri açısından Fransa'nın Cezayir politikası önemlidir. Fransa'ya en büyük tepki tabii ki İngiltere'den gelmiştir.

21 BOA, HAT, 455, 22469, (1253).

22 BOA, HAT, 455, 22469, (1253).

23 BOA, HAT, 455, 22469, (1253).

24 BOA, HAT, 455, 22469, (1253).

25 Kuran, *a.g.e.*, s. 21-25.

Çünkü Fransa Cebelitarık'ı tehdit eder konuma gelmiştir. Cezayir'in işgali, İngiltere'nin Akdeniz'deki, Afrika'daki ve Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini kısıtlayıcı bir gelişme olmuştur.²⁶

İşgalden sonra Fransızlar halkın direnişini kırabilmek için askeri, siyasi, dini, kültürel ve ekonomik her baskıyı deneyerek Cezayir'in İslam-Arap kimliğini ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Cezayir'de gerçek anlamda bir soykırım gerçekleştirmişlerdir. Bu soykırım neticesinde bölgede sömürü düzeni oluşturmuşlardır.

Fransızlar bölgeden Türk unsurun çıkarılmasının ardından yerli halkın kolayca idare edilebileceğini düşünmüşlerdir. Bununla beraber Cezayir'in bütününe ele geçirmeleri Emir Abdülkadir kumandasındaki direnişçilerin yenilmesine kadar sürmüştür. Kavalalı Mehmet Ali Paşa işgalde yer almamış olsa da işgal sürecinde, Osmanlı Devleti'ni Avrupa Devletleri karşısında bölgede zor durumda bırakmıştır. Fransa, Osmanlı Devleti'nin söz konusu acizliğini bölgede çıkarlarını gerçekleştirmek yönünde güçlü bir silah olarak kullanmaya XIX. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Neticede siyasi ve iktisadi manada neredeyse tüm gücünü yitirmiş olan Osmanlı Hükümeti, işgali protesto etmekle yetinmiş ve 1847'de Fransız işgalini tanıyarak Cezayir üzerindeki haklarının sona erdiğini ilan etmiştir.²⁷

Kaynakça

BOA, HAT, 455, 22469, (1253).

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, TTK, Ankara, 2003.

Kahraman, Kemal, "Cezayir Osmanlı Dönemi", *İ.A. C.* 7, s. 487-489, 1993,

Karacan, Tuncay, "Cezayir'de Fransız İşgali (1830-1871)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

Kuran, Ercüment, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul, 1957.

Osmanlı Belgelerinde Cezayir, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu. 115, Ankara, 2010, (Proje Yöneticisi Doç. Dr. Yusuf Sarıay).

Sinoue, Gilbert, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoynlu), 1999, İstanbul.

²⁶ Karacan, *a.g.t.*, s. 43.

²⁷ Kahraman, *a.g.m.*, s. 489.